Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 213 (11110) | 1979 чылдың сентябрь 13, четверг | 1925 чылда үнелеп эдилген | Өртээ 2 кеп

БҮГҮ УРУГЛАРГА— ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ААС-КЕЖИК

Москвага сентябрь 11-де доозулган Бүгү-делегей конференциязының киржикчилери бүгү уругларга тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үе дээш демиселге депшилгелиг күштерниң чаңгыс эвин быжыглаарынга быжыг шиитпирлиг чоруун көргүскен.

КНО-нун Кол Ассамблеязының XXXIV сессиязынга кыйгырыгны делегейниң 130 ажыг чурттарындан делегей, девискээр болгаш национал организацияларның төлөөлекчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган. «Кижи төрелгетен бодунда бар эң-не дээре чүүлдерин уругларга бээр ужурлуг» деп уругларның эргелериниң декларациязында илереттинген буянныг болгаш өндүр чаагай сорулгаларны чедип алыр дээш кады хөделиишкиннерни бүгү черлерге Каттышкан Нациялар Организациязы, КНО-нуң кежигүннери бүгү күрүнелер, оларның чазактары болгаш парламентилери идепкейжидер дээрзинге бүзүрелди ында илереткен.

Делегейниң хөй-иниитизинге, хөй-ниити организацияларынга болгаш шимчээшкиннерге кыйгырыгны конференцияның киржикчилери база кылган.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

АДДИС-АБЕБА (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Менгисту Хайле Мариам-биле чугаалажышкыннары аңаа болган.

Найыралчы байдалга болган чугаалажышкыннар үезинде янзы-бүрү адырларга совет-эфиопи кады ажылдажылганың айтырыгларын дугайты санал-оналдар солчуушкуну болган.

Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Эфиопияның аразында харылзаалар найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында совет болгаш эфиопи улустарның үр үелиг эргежыктарынга таарышкан, империализмге, колониализмге болгаш реакцияга удур, Африкага болгаш бүгү делегейге тайбың база социал депшилге дээш демиселдиң идеалдарынга оларның хандыкшылдының илергейлеп турар хөрээге үндезилээш, чедиишкинниг хөгжүп турарын талалар онзалап демдеглээн.

Экономиктиг, эртем-техниктиг, садыг болгаш өскедаа талаларга кады ажылдажылга дугайында совет-эфиопи дугуржулгаларны боттандырып турарынга бедик үнезөөшкинни берген.

Делегейниң өйү келген чугула айтырыгларын чугаалажын тура, Африканың хамаарышпас чурттарының амыдыралынга боттуг улуг бурунгаарлаашкыннар болганын талалар сеткил ханышкын-биле демдеглээн болгаш Африканың Мурнуу чүгүнүң улустарының хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, колониалистиг болгаш расисчи өзу-чурумнарны бүрүн узуткаар дээш чептүг демиселин боттарының чайгылыш чок деткип турарын бадыткаан.

Өске-даа диптерниң чурттарыныңыкаш, Африка чурттарының улустарының күзел-чүткүлдерин боттандырарынга дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлышкынының улам ыңайты калбарышкыны, ол чавырлышкынны чер бөмбүрээнин бүгү девискээрлеринче нептередири таарымчалыг байдалды тургузар дээринге Совет Эвилели биле Эфиопия бүзүрелдиг.

Баяа-даа каттышпас чурттарның Гавана конференциязының баяа-даа каттышпастар шимчээшкини тайбың болгаш делегейге айнылы чок чорук дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң чугула фактору болуп турарын база дагын бадыткаан шиитпирлеринге талалар байыр чедирген.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Казаның улус депутаттарының хоорай Совединиң инициативазы-биле кышкы байдалдарда чуртталга бажыңнарын ажыглаарынга беленнинің паспорттарын ажылдан кылган.

Депутаттар, чуртталга-ажыглал участокторының ажылдакчылары, бажың комитеттериниң төлөөлекчилери кирген тускай комассиялар квартира бүрүзүн чылыг-биле, газ, суг-биле хандырганының ыныныштың хынап көргеннер. Чылыгны база электроэнергиниң чидиреринге чок кылган.

«Кышка путевкаларны» чүгле чуртталга бажыңнарынга эвес, харын урулар садтарынга, школаларга, эмнелгелерге, культура ордуларынга, заводларга болгаш фабрикаларга база тыпсын турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи Н. Сорокин дыннаткан.

Казань.

ЧИДИРИГ ЧОК АЖААП АЛЫР

Малга чемнер белеткелиниң болгаш дүжүт ажаалдазының хүн демдеглели

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Республиканың Статистика эргелелиниң сентябрь 10-да медээзи-биле алырга, республикада ниитизи-биле 123.700 тонна сиген белеткеттинген, азы планның 77,3 хуузу, севаж 50.105 тонна — пландан 8,9 хуу ажыг, саван 5296 тонна бөлдүнгеи, 168.444 тонна силос салдынган, сиген далганын 5200 тоннаны бүдүрген азы планның 86,2 хуузу, бо чылдың дүжүдүнден мал чеминге 2870 тонна тарааны урган — планның 3,2 хуузу.

Ниитиниң малына сиген белеткээриниң планын Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Мөнгүн-Тайга, Эрзин районнарның ажылагыйлары ажыр күүсеткилээн болгаш ону ам-даа үргүлчүлеп турар. Сиген белеткээр планныг онаалданы 27 совхоз ажыр боттандырган.

Ынчалзажок сиген белеткээрни Таңды, Бии-Хем, Тожу, Каа-Хем, Өвүр, Тес-Хем районнар оожум темп-биле чорудуп келгеи. Ынчангаш ол черлериң планны күүседиринге ам-даа эвээш эвес күжениишкин негеттинип турар.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның совхозтарында , элээн арбын силос салдынган. Эң эки шынарлыг мал чеми — витаминниг сиген далганын бүдүреринің планныг онаалдазын Барыын-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Кызыл районнар ажыр күүседип, чеминиң ол хевирин белеткеп алырынче улуг кичээнгейни салган. Витаминниг далган белеткээр планын тос совхоз ажырган.

Республикада ниитизи-биле 2787 тонна будук-бүрү белеткеттинген, ол эрткен чылдыының 52,5 хуузу болуп турар. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Тожу болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-агыйлары элээн хөй будук-бүрүнү белеткээн.

Бо чылын сигениң үнгени эки болгай. Ынчангаш бар сигенни бүрүү-биле кезип алыр ажылды мырыдай хар чаггыже чорудар ужурлуг. Сиген белеткээр планын күүсетпээн районнар, ажыл-агыйлар бар сигенни кезип, болуп алыр талазы-биле ажылды улам күштелдирер херек.

Бо чылдың сентябрьның 10-га чедир республикада 85.385 гектарның тарааларын кескен. Ол болза, ажаап алза чогуур бүгү тарааның 37 хуузу. Ооң иштинден 72.647 гектарның тараазын бастырып алган. 441.412 центнер тараа шаңнарда урдунган, гектардан ортумак дүжүт 6,1 центнер болуп турар. Казып алыр ужурлуг 1517 гектар картофельден 82 гектарныың казып алган. Ооң ортумак дүжүдү гектардан 30,6 центнер болган.

Дүжүт ажаап алыышкыны Барыын-Хемчик районнуң чер ажылдыглары дыка дөгүде берген. Ынчалзажок бо чугула кампанияны районнарның колдуг хөй нуруузунда копчуг оожум темпилиг чорудуп турарын демдеглээр херек. Тараалаң районнар: Таңдыда, Бии-Хемде, Каа-Хемде, Улуг-Хемде болгаш Чөөн-Хемчикте дүжүт ажаап алыышкыны орту безин кирбээн, ажыл чаа калбарып турар.

Ажааттынган шөлдүң гектарындан эң-не бедик дүжүттү «Ак-Туруг» совхоз алган. Ында гектардан тарааның дүжүдү 14,8 центнер чедип турар. Ол ышкаш «Мурнакчы», «Барлык», «Дөн-Терезин», «Алдан-Маадыр», «Искра», «Кызыл тараачын», «Енисей», Тока аттыг совхозтар гектардан тараалариның 9,6— 13,4 центнер чедир дүжүдүн ажаап ап турар.

Ниитизи-биле алырга, республикада дүжүт ажаап алыышкыны оожум чорун турар. Өстүрүп алган тараалан чаңгыс-даа борбакты черге кагбас дээш, ажаалдаже бүгү күштү мобилизастаарын үе негеп турар. Маңаа кол чүве—шалыпкын темп болгаш бедик шынар.

Күскү хөвү ажылдарын комплекстиг чорудар ужурлуг. Ындыг турбуже тараазы ажааттынган шөлдерден саванны бөлери оожум чоруттунуп, аңгыс аңдарылгазы саадап турар. Сентябрь 10-га чедир республикада үгле 16.531 гектар аңгыс аңдартынган, азы планның 11,1 хуузу. Саванны бөлүп ажаарынче, аңгыс аңдарылгазын дүргеи чорударынче чогуур кичээнгейни салыр херек.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Сентябрьның баштайгы он хонуунда мал чеми белеткээр талазы-биле төп зонага Кызыл район социалистиг чарыштың тиилеңчизи болган. Ынчангаш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун аңаа тыпсырының байырлыг хуралы дүүн районнуң Культура бажыңынга болган. Байырлыг хуралга мал чеминиң белеткелиниң мурнакчылары, партия, совет болгаш ажыл-агый удуртукчулары кириишкен.

Шилчиир тукту СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме районнуң төлөөлекчилеринге байырлыг байдалга тывыскан.

Бо чылын «Искра» совхозтуң хову, шөлдеринде тараның дүжүдү эки болган. Ону кыска хуусаада чидириг чок ажаап алыр дээш совхоз машина-техниканың болгаш кижилериниң күжүн мөөнүзүн. Механизаторлар өртүзүнда социалистиг чарышты организастааш, ооң түңнелин беш хонгаш-ла үндүрер. Ол чорук механизаторларны улам күжениишкинниг ажылдаарынче сорук киирип турар.

Баштайгы беш хонуктардан эгелээш, хоочун механизатор О. Шоома комбайн-биле тараа кестирер нормазын ажырып, хүнде-ле 20—24 га чедирип турар. Хоочун механизатор бодунга быжыглаан техниказын ей-шаанда хынап ап, кывар-чаар материалдарны камгавышаан, шалыпкын ажылдап турарындан мурнакчыларның одуруунда кирген.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизатор Окдар Шоома.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДЕМНИГ ИШТЕ

Каа-Хем районунуң «Улуг Октябрь» совхозунуң механизаторлары чаа дүжүттүң тараазын бедик темпилиг ажаап алыр, ооң чидирнин болдурбас дээш күш-ажылчы демиселче киргеннер. Ажаалдада 19 комбайн хаара туттунган. Оларның күжү-биле 5,7 муң гектар черниң дүжүдүн ажаап алыр. Ам барык-ла 2460 гектар шөлдүң тараазы дорт кестинген. А 188 гектар кызыл-тасты тавычалап каан. Совхозтуң төп бригадазының шанында 1600 ажыг тонна тарааны дүжүрген.

Бистиң корреспондентивис Шангыр-оол Доржу ол совхозтуң кол агроному Евгений Иванович Решетниковка ужурашкаш, күскү сезон үезинде механизаторларның күш-ажылын база автомашиналарының, комбайнларының техниктиг ажаалдазын канчаар организастаанын сонуургап, аңаа айтырыглар салган.

Чаа дүжүттүң ажаалдазы дээрге, берге болгаш харыысалгалыг ажыл болгай. Ынчангаш күскү хову ажылдары эгелээр мурнунда-ла аңаа ажылдаар механизаторларны четчелеп ап, орта ажыглаза чогуур техниканы ыяк септеп, белеткеп алган бис. Тараа ажаалдазы эгелээр мурнунда кожавыс «Кызыл тук» совхозтуң механизаторлары-биле кады бир комплекстиг механизастаттынган улуг звено тургузуп алыр деп дугурушкан бис. Ындыг сорулга-биле бистин совхозтан силос кезер үш комбайн, 6 автомашина «Кызыл тукка» баргаш, мал чеми белеткээринге киржип, дузалажы турдулар. А кажан ийи совхозтуң тараазы быжа бээрге, ол план ажыл-херек кылырга боттанмайын барган. Херектиң ужуру болза, ийи ажыл-агыйда тургустунган ол комплекстиг звено баштай бир совхозтуң тараазын ажаап дооскаш, өскезинге ажылдаор ужурлуг турган. Ооң чичаар боттанмайын барганының чылаганы мындыг. Кейн-даа совхозтуң тараазы хары үгле быжа бээрге, ол эки эгелээшкин бүтпейн барган.

Ынчала-даа бистер дүжүт ажаалдазының үезинде шак ындыг болалыысты колдунда өскертпес дээн бис. Чад тарааның салым-чолу эң кыска хуусаада шиитпирлеттиңер болганда, механизаторларның күш-ажылын төлөөлөштүр организастап турган, ажылдың темпизин бедиңер болур. Маңаа ажыл хүнүн чоттуг, бүдүрүкчүлүг ажыглаары эң чугула. Ындыг сорулганы салып алгаш, бистер ажаалдада кирген бүгү комбайнларның, автомашиналарның техниктиг ажаалдазын чорудар 6 кижи составтыг септекчи-мастерлерни тургустувус. Оларның ажылынга харыысалгалыг, бедик мергежилдиг чорудуун ачызында улуг үрелиишкиннер, туруушкуннар болбаан. Ажыл үезинде болу бээр үүрмек үрелиишкиннерни, канчаар ажылдарны олар ажаалда шөлүнге-ле кылып берип турар.

Ажаалда үезинде бир чугула чүве—ажылдың шынары болгай. Олче улуг кичээнгейни салып турар бис. Контрольхынаалданы совхозтуң тускай өртемнилери чорудуп турар. Бо хүннерге чедир күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар болбаан, чидиригни кым-даа кылбаан. Маңаа хамаарыштыр бир эки чижекти чүаалап каар бодай-дыр мен. Дүжүт ажаалдазында колдуунда-ла арга-дүржүлгалыг от-сураглыг комбайнерлар ажылдап турар. Фатей Гаврилович Долгановтуң, Михаил биле Григорий Ситниковтаның, Иван Тимофеевич Михальченконуң аттары үгле бистиң совхозка эвес, республикага билдингир. Олар ажылынга ээ-харыысалгалыг, техниканы беш салаазы дег билир, бедик мергежилдиг кижилер чүве. Оларның-биле кады ажылдаан аныяк кижилер ажаалдага чидириг кылбазынга, ажылды хол даштыбиле кыла бээр чаңчылдарга өөренмезинге бүзүрээр бис.

Бо чылын совхозтуң шөлдеринге багай эвес дүжүт үнген. Ынчалза-даа участок бүрүзүнүң дүжүдү чаңгыс аай эвес. Чамдык шөлдериң бир гектарындан-на 6, өскелериндеи 8-9 центнер тарааны ажаап ап турар. Тараазын кезип каапкан шөлдериң саванын удур бөлүп, сарааттап турар. Ам барык 900 гектар черниң саванын бөлүп алдывыс. Бо ажылда волокушалыг ийи, грабльдиг бир тракторну быжылаан. Сөөлгү хүннерде олар өске ажылдарже чардыккаш тараа кестирилгези-биле ооң саванын бөлериниң аразын үзүктелдиргеи. Ооң уламындан оларның бөлдүгер саваны көвүдей берген.

Эки организастаан социалистиг чарыш—ажылдың темпизинге улуг идигни бөзүн чугаажок. Тараажы бүрүзүнге материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзер дээш күш-ажылчы маргылдаанын негеллелерин ажылдан кылган бис. Ону кижи бүрүзүнге чедир таныштырып, тайылбырлап берген. Чарыштың түңнелин беш хонгаш-ла үндүрүп турар. Бирги черни эгелээн комбайнерге шилчип чоруур вымпелди акша-шаңналы биле тыпсыр. Ийиги, үшкү черлерни эгелээнерни базала шаңнаар. Социалистиг чарыштың баштайгы тиилекчилери Александр Сорокин, Иван Михальченко, Владимир Соинов олар болган.

Дүжүт ажаалдазынга дузалажыры-биле Кызылдың ийи дугаар АТБ-зинден алды чоланы, Сарыг-Сеп суурдан дорт комбайнер келген. Оларның ажыл-ишчи тура-соруу база багай эвес. Бригада төвү-биле тараазын ажаап турар дилиндектериниң аразы ырай берген болгаш автомашиналар тараа сөөртүп четтикпейн баар апаарды. Ам оларга немелде күштү организастаар бис.

Ажылызыста чамдык четпестер бар. Ажаалдага кирже чогуур 24 комбайнның дөртү механизаторлар чедишпелиндеи ажылдавайн турар. А бир комбайн ам ажылдан эгелээр. Сөөлгү хүннерде чаган чаъс ажылга элээн шаптыкты таварыштырлы. Тавычалай кезип каан 188 гектар кызыл-тас ам-даа ажааттынмаан. Бир эвес мындыг чылдагааннар турбаан болза, ажаалданы орту кирже берген турар бис. Ооң-биле чергелештир бастыртынган тараны кургадыр, арыглаар, калгалаар ажылдарже кичээнгейни салып, бригада төвүнде шаңны эдер-лерин кылыр ажылларны чорудар бис.

«Улуг Октябрь» совхозтуң тараажылары ажаалдага чидириг боллурбайн, ону кыска хуусаада доозар дээн бүгү күжүн салып, машина-техника бүрүзүнүң күчүзүн долу ажыглап турган, улам күжениишкиниг ажылдаар.

Е. РЕШЕТНИКОВ.
«Улуг Октябрь» совхозтуң кол агроному.

ТООМЧА ЧОК ХӨӨННЕР

Тожу районнуң совхозтарының сигенчилериниң арызында калбарган социалистиг чарышка эки көргүзүглерни чедип алган бригадалар, звенолар, тус-тус кижилер эвээш эвес. «Тоора-Хем» совхозта Күнзен Чамыяң удуртнан сигенчилер бригадазы планныг онаалдазын 168 хуу күүседкен, ол-ла ажыл-агыйда Михаил Кенден удуртнан хол кадыыры-биле сиген белеткээр звено 80 тонна сиген белеткээр хүлээлгезин 110 тонна чедирген.

Районда мал чеми белеткелиниң ниити темпизин алырга, кончуг куду дөңнелде чоруп турар. Район 690 тонна сигенни белеткээр планының үгле 3200 тонназын сентябрьның 9-ка чедир белеткээн. Шак ындыг куду темпилиг чоруп турарының чылдагааннары чүдел?

I. Организастааны багай

Районнуң сигенчилери мал чеминиң белеткелинче чеди айның эгезинде-ле массалыы-биле кирген турган. Ынчаарга мал чеми белеткеп эгелээнден бээр ийи ай ажыг үе эрткенде түңнелдерни ап көөрге мындыг. «Тоора-Хем» совхоз 3450 тонна сиген белеткээр планын үгле 1500 тоннага күүсеткен. Бо чугула кампания үезинде аңаа школачылар-биле кады ниитизи-биле 200 ажыг сигенчилер хаара туттунган турган. Моон алгаш көөрге, кижи күжү база чедер болгаш артар. А хамыкла четпестерниң чылдагааны — ажылды, күштү, техниканы эгезинден эгелээш шын эвес организастаанында.

Ол четпестерни херек кырында бадыткаары-биле бо ийи фактыны дениештирип көрээлиңер. Районнуң ыяш ажыл-агый черииің беш кижи составтыг звенозу 200 тонна сигенни белеткээн. Ол болза звенонуң кижи бүрүзүнге-ле 40 тонна сиген онаажып турар-дыр. А совхозтуң 200 ажыг сигенчизиниң бирээзи-ле 2 ай иштинде үгле 7-ле тонна сиген белеткээн. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн куду дөңнелде турарын бадыткан турар. А сигенчилериң ол үеде кылып чоруткан ажылының төлевири улуг болган.

Совхозтуң удуртукчуларының хөөнү-биле алырга, бо чылын Тожуга кандаашкын болгаш сигениң үнгени ындыг-ла эки эвес, ынчангаш сиген эвээш болган дээр аянар бар. Ол ындыг бе?

Совхозтуң мал чеми белеткээр Хаак-Аксы, Кежиг-Чазы, Аргы, Ээн-Суг деп черлериңде сигениң үнгени эки. Ол черлериң сигении үгле машина-биле кезер черлериң ажаап алгаш, арткан черниң шуут үмге каапкан. Эң-не сигениг черлериң бирээзи Мөөн деп черде чаагай үнген мал чеминиң белеткели кончуг куду дөңнелде чоруп турар болду. Ында амгы үеде кижи күжү чедишпес, а чаагай үнген сиген хүнден хүнче баксырап, шынарын чидирип бар чыдар.

Ында ам үгле 10 кижиден тургустунган чаңгыс сигенчи бригада ажылдап турар. А Мөөнден ам-даа 150—200 тонна сигенни кезип ап болур. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары ол сигенни чидириг чок шуптузун белеткеп алыр сорулга-биле ам дораан бүгү бар күжүн ынаар мөөнүзүн чугула.

Совхозтуң сигенчи бригадалары үгле машина-биле сиген кезер бис дээр хөөнүг. Ынчангаш хол кадыыры-биле кезер черлериң сигении шуут кеспейн турар. Чамдык бригадаларда кадыыр, шалыыш шуут чок. Хол кадыыры-биле кезип алыр черлериң сигении чер-черниң-биле чүмү-биле артып калгылаан.

Совхозтуң сиген шөлдерин көрүп чоруурга аът-биле кезип, грабльдеп, хөлээн сөөртүр черлер дыка-ла хөй. Харын-даа совхозтуң бүгү сигенин аът күжү болгаш хол кадыыры-биле кезип ап болур. Ындыг арга-лар турда-ла, ону херек кырынга ажыглавайн турары четпес. Совхозта мал чеминиң белеткелинге ажыглаар аттар чок. Үүге дээрге 1978 чылдың эгезинде совхоз 1 муң ажыг чылгызын кожазы «Май 1» совхозка берипкеш, боттарынга үгле 200 хире аътты арттырып алган. Амгы үеде ооң үгле 100 ажыы арткан. Ынчангаш ону малчыннарга, кадарчыларга, фермаың кадарчыларынга үлеп кээрге, сиген кезеринге аттар чедишпейн турар.

Чаглак-Шиви деп черде Бавык-оол Монгуш удурткан сигенчилерде бир сиген кезер машинадан аңгыда ийи арган аът-биле сиген кестирип турар. А сиген шөлдерин көрүп турарга, ону үгле аът күжү-биле безин ажаап ап болур. Ынчангаш аът күжүн ажыглаары-биле чылгыны катап өстүрери чугула болуп турар.

Аът дугайында айтырыг сиген планы күүсетпейн турарының кол чылдагааны эвес дээрзин совхозтуң удуртукчулары утпазын. Ажылды организас чок кылын турары кол чылдагаан ол болур.

2. Ындыг туруп болбас

«Май 1» совхоз 2640 тонна сиген белеткээр планын үгле 800 тонна чедирген. Бо ажыл-агыйда 100 ажыг инек, 1600 хире чылгы болгаш 10 муң ажыг ини мал бар. Моон алгаш көөрге, совхозтуң ниити малындан үгле 100 ажыг инекке мал чеми херек боор турар. Ынчангаш совхозтуң удуртукчулары күүне планын күүседиринче ындыг-ла кончуг сагыш салбайн, олче тоомча чок көрүп турар.

«Белеткеп алган сигенивис, зеленкавыс-биле малды кыш ажырып, а артып калган сигенни «Тоора-Хем» совхозка садыптар бис» дээр хөөнүвер бар. А күүне планының күүселдезин чедип алыры ажыл-агый бүрүзүнүң дорт хүлээлгези болгай. Совхозтуң девискээринде чайгаар үнген сигенни ажыглаарынга ажыглаарда, ол ийи-ле ажыг ийи-ле ажыг ийи-ле ажыг

ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧОГУУР КОЛ АЙТЫРЫГ

(СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленумундан)

«Улус ажыл-агыйынга күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарын болгаш кадрлар белетиззерин эмижидер хемчеглер дугайында» СЭКП Тыва өбкомунуң II пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чоокта чаа СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Ол талазыбиле илетиелди эңгаа СЭКП райкомунуң бирги секретары П. Д. Дамба-Хуурак кылган.

Бо чугула айтырыг районнуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын моон соңгаар-даа шиитпирлээринге улуг ужурдузалыг дээрзин илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээш, ол талазы-биле ханы анализти кылганнар. Районнуң чонунуң санының өскенибиле ажылчыннарның саны чыл бүрүде көвүдеп, оларны билит-мергежили, профессионал белеткели бедип турар. Ынчалзажок районнуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында күш-ажылчы курлавырлар чедишпес.

Бо чугула айтырыгны шиитпирлээринге бир чугула чүүл ажылдап турар кижилерниң күш-ажылын ажыглаарының ажыктыын белгилери болур. Ол талазы-биле байдал чамдык күш-ажылчы коллективтерде ыракта четпес турсуткан. Бо чылдың эрткен айларында районда үлетпүр, транспорт болгаш тудут организациялары күш-ажылын бүдүрүкчүлүүнүн планын күүсеттирбэн.

Совхозтарның дирекциялары, албан бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары болгаш партия организациялары улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээринин айтырыын ам-даа четпес боттандырып келген. Ылангыя тудугжулар, маляр-штукатуржулар болгаш сантехниктер районда чедишпес. Кадрлар чедишпезинден машина-техниканы долу күчүзү-биле ажыглап шыдавайн турар фактылар бар. Ол ышкаш техниканың үрелир, тоймаглаттынар, оон уламныган үндүр бижиттинер чоруу эвээш эвес. Мындыг фактылар «Кызыгаар» совхозта, № 1020 КМК-да бар.

Мал ажылынга I болгаш II класстың мастерлерин белеткээр ажылдарны совхозтарга системажылып шылаваан. Дээди болгаш ортумак эртемниг специалистерни белеткээр талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турза-даа, четпестер ам-даа хой. Чаа доозуп келген специалистерниң амыдырал-чуртталгазынче чогуур үеэнде сагыш салбаанындан олар бир черге доктаамал ажылдавайн баар таварылга бар.

Школачыларны күш-ажылга белеткээр, өөренип турар үеэнде кандыг-бир мергежил чедип алырынче угланган ажылдар школаларда кошкак турсуткан. Школаларга машиноведение кабинеттерин дерип бээр, техника-биле хандырар, бүдүрүлге бригадаларының төптерин тудуп бээр ажылдарны совхозтар чоруттаан.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер хүннүң чугула сорулгаларына база доктааган. Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын амдыгааштан эгелеп, малчыннарның чурттаар бажыңнарың, кызыл-булун болгаш чунар-бажыңнарның септелгезин шынарлыг белеткээр үжүрлүг.

Кыштаглаашкынга белеткел ажылдарының бир кол магадылалы малга четчир чемни белеткеп алыры болур. Сентябрь эгезинге чедир районнуң ажыл-агыйлары маллың бодүүн чемнерин белеткээринин планын 64 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйлардан «Тес-Хем», «О. Шынаа» совхозтар сиген белеткээринге мурнап турар. «Тес-Хем» совхозтуң Y. Шынаа салбыры мал чеми белеткээр планын ажыр күүсеткеш, чарыштын тенилекчизи болган.

Мал чеми белеткээр ажыл «Кызыгаар» совхозта эң дүвүренчиг байдалда турар, бо ажыл-агыйда план чүгле 27 хуу күүсеттинген. Совхозтуң дирекциязы, көдээ Совет болгаш партком сиген белеткээр кампанияже чонну мобилизастаар талазы-биле ажылче көшкак кичээнгей салган.

Пленумга санал бергеннер күш-ажылчы курлавырны ажыглаарын эжижидеринче кичээнгейни угландырганнар. «О. Шынаа» совхозтуң мал эмчизи К. Дамдын тускай эртемниглерниң амыдырал-чуртталгазының байдалынче сагыш салыышкын көшкак болуп турарын демдеглээн. Малчыннарның салыг хандырылгазы ам-даа четпес, ылангыя амыдырал хандырылга комбинады малчыннарга хевениг тоннар даарап салары чугула дээрзин ол саналдаан.

Септелге-тудуг участогунуң начальниги К. Оюн санал бергеш, тудугнуң тускай эртемниглери чедишпейн турарын, тудуг материалы чедишпезинден ажылга саатты чүүлдер тургустуна бээрин демдеглээн. Бо чылын Самагалдайга баазаны ажыглалга киирип шыдаваанын чыллааны оон кырын дугаар плиталар чок болуп турарында. Бо талазы-биле «Тыва септелге тудуг» трестин дугаары кончуг көшкак болуп турарын К. Оюн шугумчулаан.

— «Кызыгаар» совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы тускай эртемниглер белеткээр, өөредир ажылче кичээнгейни салып келген — деп, ында партком секретары О. Арапчор саналынга демдеглээн. Чурттуң дээди, ортумак өөредилге черлеринче 30 ажыг аныяктарны өөредип чоруткан. Ынчалза-даа ам бо хүннерде тускай эртемниглер совхозта чедишпейн турар.

Самагалдайның районнар эразының «Сельхозтехника» салбырының эргелекчизи К. Лапчаа бодунуң удуртканы коллективтиң амыдыралынга доктааган. Беш чыл эгезинден бээр 20 ажыг чоланчыны, 10 токарьны болгаш слесарьны өөредип алган. Дээди, ортумак өөредилге черлеринде сельхозтехниканың шугуму-биле өөренип турар 8 кижи бар. Оон-биле чергелештир инженер-техниктиг ажылдакчылар ам-даа херек.

Пленумга райкүүском даргазы Н. Чындыгыр, «Тес-Хем» совхозтуң директору Н. Ооржак олар кадрлар курлавырларын тургузар, перспективтиг ажылдарны кадрларның белеткелинче угландырарының чугуласын саналдааннар.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды болгаш тускай хемчеглерни хүлээп алган.

Т. ДОЮНДУП,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

КОШКАШ КЫЛБАЙН

Бүс дүшкен. Белдир-Шат, Боом ол ынчаар өөт-сигеннин үнүжү бо чыныы чаагай болган. Бүскү кааш хүннерде өөт-сигеннин өөу бир янзы кылдыр хуулзаа, суузунуг чемиштин ам-даа баксыраваан. Кескен сигеннин чаагай чыды думчукка кээп турар.

Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң ажылышчылери 780 тонна мал чеми белеткээр сорулгалыг. Бузьма Кнехтага удурткан механизастаттынган отряд планныг онзалдазын күүседиринин кырына кептеп.

Отрядтың механизаторлары агаар-бойдустуң берге байдалы турза-даа, ниитиг онзалдазын бүрүн күүсеттир сорулгалыг кызымак ажыдап турар. Үжен хире градус ийнеңчек черде сигенни кезер, белер ажыы белеп эвес. Маңаа механизаторларның техниканы эптиг башкарары чугула. Дуржулгалыг механизаторлар Маадыр-оол Салчак, Орустук Хемерек, Петр Борабейников болган өскелер-даа бо ажыыта шудургузуп коргузуп, өскелерге үлегер-чижек болуп турган.

Мал чеминиң белетелинде Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң шефтежип келген сургуулдары-биле калы отрядта он дөрт кижи ажылдап турар. Ситенчилер удуур-чылар чер, аъш-чем-биле багай эвес хандыртынган. Хоостуг үеде номчуур ном-дептер, солун-сеткүүл, ойнаар спортчу херекселдер-даа бар. Өөт-сигеннин четчин бышкан, эм-домзуг, чаагай чыдын чыттап, арыг агаарга ажылдаарга онза-ла! Отряд техника-биле бүрүн хандыртынган, кывар-чаар материалдарны үүктелдирбейн эккеп берип турар: үш сиген сөөртүр, үш белер машиналар үрелиишкин чок ажылдап турар. Кузьма Лифанов удуртканы мал чеми белеткээр бригадада ук отряд мурнуку олурутла чоруп турар. Олар чайгаар үнген сиген белеткээриндеп ангыла 1500 тонна сенаж, 5 мун тонна силос белеткээр планныг. Бо хүннерге чедир силостуң чартыы салдынган. Артканынга сула болгаш оон-даа өске ногаан массаны ажыглаары керектүүгүн.

Кара-Суг деп черде база бир отряд сиген далганы белеткеп турар. Бо хүннерде 252 тонна сиген далганы белеткеттинген.

Суггаттыг черден сигеннин үнгени эки. Ынчангаш сиген кезилдезинин темпизи мында бичии-даа көшкаш дивээн. Бригадир К. Лифанов, отряд удуртукчузу К. Кнехта олар ам-даа моон 300—400 тонна сигенни белеткеп алырынга бүүрүп турарлар. Чүгле ынчан совхоз мал чеминиң бүрүн белеткеп аптар. Аңаа механизаторлар-даа, сигенчилер-даа чигзинмейн турарлар.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талаадан оң талаже) механизаторлар М. Салчан, В. Күжүгет олар эзлчегде 15—18 га черниң сигенин кезип турарлар; база бир сараат салдынды.

Сөзү болгаш фотозу А. ЗАЙЦЕВТИИ.

ТЕХНИКА АЖЫГЛАЛЫ: чугааның уланчызы

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Улуг-Хем районда Жданов аттыг болгаш Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтарда машина-техниканың ажыглалынын, кадагалалының багайын, эдилеп турар кижилериң ээ-харыысалга чогунуң үржуундан чаа машиналар хуусаазы четпээнде үрелип, үндүр бижиттинип, ындыг янзы күрүнеге улуг когарал таваржып турарын көргүскен чүүлдерни «Шынның» арынарындан номчуп көрдүм. Оон-биле холбаштыр, бистиң «Чаа орук» совхозта машина-техниканы ажыглап, кадагалап турарының дугайын бижиир бодадым.

Бистиң совхоз машина ажыглалының талазы-биле районда эн-не кудуку черде туруп турар деп чугаалап болур. «Чаа машина келирге, ону баштай «аңдарып» алгаш мунар чанчылдыг улус болгай» деп, бистиң совхозтуң чолаачыларының дугайында чугаа районда тарай берген. Машиналарны эдилээн кижилериң кам-хайыра чок ажыглаарындан электен үреп, тоймаглап турары каракка чаржычыг-дыр.

Совхозта 44 машина бар деп санаттынып турар. А херек кырында рейсче хүнде 14-15-ле машина үнер. Суг сөөртүр 11 машинаның 5-и, дугуйлуг 12 тракторнуң кезии, илчирбе дугуйлуг 13 тракторнуң 5-и бо хүннерде ажылдап турар. А арткан машиналарны, тракторларны кам чок эдилээш, электен үрээн, оон тоймаглаттынган. Ам оларның хой кезиин септеп-селип алыр арга чок болган. Техниканы ынчаар сандан үндүрүп турарының чылдагааны чүдел? Ол айтырыгны хурал-суглаага чугаалажып-ла турар боор чүве-дир. Ынчалзажок оон кандыг-даа түүнел үндүрбес-тир. Ажыыбиле чугаалаарга, чолаачылардан, механизаторлардан негелде көшкак. Машина-техниканы үреп каарга, ону хемчег албайн, аңаа эрттирер боорга, чолаачылар болгаш механизаторлар «мойну чоонаан». Күрүнеңиң социалистиг өнчүзүн үреп каан кижилерни хемчег албас, кеземче көргүспес боорга, олар боттарының техниканы камныг эдилээри дээш харыысалгалыын медереп билбейн турары ол-дур. Мындз хамык-ла чүве совхоз директорунуң, кол инженериниң негелде чогундан болуп турар деп бодаар мен.

Үрелген машиналарның кылдынмайн тургаш, тоймаглаттынып каарының бир чылдагааны болза, херек артык кезектериң чогунда. Машинаны үрелген чолаачылар инженерден, механиктен артык кезектер айтырарга «чок» дээр. Оон херек артык кезек тып чадааш, машиназын септевейн каптар. Ынчангаш ук машина тоймаглаттынар боор-дур.

Совхозка машиналарны бир кезек үеде тускай хериниг шолге чыскаай тургузуп турган. Соолгу үеде ону кылбас апарган. Чүге дээрге, дүне хайгаараар таныысы чок болганда, машиналарның кезектерин адырып аппаар, оон эртерге моторуне элезин уруп, шилдерин буза шаап каар таварылгалар турган. Шак ындыг хоралакчы чоруктар-биле шиитпирлиг демисел чоруттайн турары элдептиг.

Кадрларны ажылга быжыглавас, үндүрер болгаш солуур чоруктар техниканың ажыглалынга багай салдарны чедирип, харыысалганы кудуладып турар. Бистиң совхозка соолгу үш чылда дөрт кол инженер, ийн механик солушкан. Ындыг чүгула, харыысалгалыг эрге-дужаалга душкан-на кижини хүлээп ап, оон дораан-на үндүрүп турарга, машина-техниканың ажыглалы канчап эжижир боор? Ол ышкаш совхозта механизаторлар база чедишпес. Ынчангаш часкы таварылга үеэнде чаңгыс тракториске каш-даа тракторну быжыглап турган таварылга бар. Чижээ, эрткен чазын трактористер Владимир Далайга ийи, Тере Даваага дөрт тракторну быжыглап каан турган. Ол кижилер бир трактор үрелирге, оозун кылбайн, өске тракторга олургаш, чоруптар. Шак ындыг ээ-харыысалга чок чоруктуң үржуундан машиналар үрелип турбайн канчаар.

Машина-техниканың ажыглалын эжижидер дээр болза, машинаны эдилээр кижиге акт сөзүгаар хүлээдир херек. Техника үрелирге ол кижи харылаар, септелгезин кылыр, артык кезек садарынга үнген чарыгдалды төлээр үжүрлүг. Чүгле ындыг таварылгада машинаның эки ажыглаттынарын магадылап болур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Эрзин район.

СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕР ЛАБОРАТОРИЯЗЫНДА

МИНСК. «Огонек», «лошицкий», «темп», «белорусский ранний» болгаш өске-даа он бир картофель сорттарын Белоруссияның картофель, ногаа, чимис өстүрериниң эртем-шинчилел институту тургускан. Оларны тараа шөлдеринде калбаа-биле тарып турар. Ол сорттарда курсаг бүдүмелдер хой, амданы эки, белен аарбас, механизастаттынган ажаалдага тааржыр.

Амгы үеде республиканың картофель шөлдериниң 90 хуузун институттуң тургускан сорттары эзлээн. Картофельди өстүрериниң талазы-биле институттуң сүмелээн технологиязын ажыглап тургаш, чурттуң мурнакчы ажыл-агыйлары гектар бүрүзүнден-не 250—300 центнер картофельди ажаап ап турар. Институттуң бүгү шинчилелдерин практикага нептереткининден чылда экономиктиг ажык 70 миллион рубль чедип турар.

Белоруссияның эртем-шинчилел институту эң эки картофель өстүрер талазыбиле ажылдарны мөөңнээр сорулга-биле тургускан «Белсемкартофель» эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының баштакчы институту болур. Институтта Белорус, Латвия, Эстон республикаларда селекция ажылдарын дүүштүрүп турар картофель, чимис болгаш ногаа культураларының талазы-биле селекция төвү ажылдап турар. Белорус эртемденнериниң ажылдары дашты-кыда база билдингир. ГДР-ниң картофель өстүрүкчүлери-биле үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың түңнелинде ГДР-ниң селекциязының «адретта» дээр картофелин ССРЭ-ниң күрүнеңиң сорт шенелдезинде киирген, «огонек» дээр картофельди ГДР-де нептередип тараан.

ЧУРУКТА: Узденск районда Котовский аттыг шенелде баазазында (солагай талазындан оң талазынче) — эртем-шинчилел институдунуң лаборатория эргелекчизи, көдээ ажыл-агый эртемниериниң кандидады О. П. Пузанков, картофельдиң үрезин ажылының талазы-биле республика трезиниң директору С. Н. Попов, институттуң директору, көдээ ажыл-агый эртемниериниң кандидады Н. Д. Гончаров, баазаның улуг агроному А. Ф. Михадюк, институттуң эртем ажылының талазы-биле директорнуң оралакчызы, көдээ ажыл-агый эртемниериниң кандидады Н. В. Кононученко олар.

В. МЕЖЕВИЧИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛДИ ЧУГААЛАШКАН

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга «Районда кышка белеткелдиң байдалы» деп айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле хамаарышкан организациялар-ның удуртукчуларының доңчу дыннадыгларын алган. Боттарының харыылап турар черлериниң кышка белеткелин хандырар дээш удуртукчулар чамдык ажылдарны кылган. Септелге ажылдарын чорудуп, одаар үүлдерни сөөртүп белеткеп турар.

Ынчалза-даа кышка белеткел ажылдарында четпестерниң барын каттышкан хурал айыткан. Чамдык ажыл-агый, тудуг болгаш өске-даа албан организацияларда септелгени кайын эгелээш, кажан төндүрерин тодаргай ажылдап кылган удуртулга болдурар график-планы безин чок. Ажыл-агыйларда чедир кылдынмаан ажылдарла хой. Кыштаглардың хажаа-хорааларынга, малчыннар чурттаар бажыңнарда септээр ажылдар хой. «Мурнакчы», «Кара-Хөл» совхозтарда гаражтар тулуглары доозулбастаан. Ол ажыл-агыйларның машина-техниказы ажык черге кыштаар чыгыы. Одалга системалыг черлерде суугуларның септелгези четче кылдынмаан. Насостарда болгаш моторларда солуур кезектерни ам-даа солуваан. Көдээ суурларда школа, эмнелгениң одаар үүлү чедир сөөртүнмээн.

Районнуң одалга чери албан организация черлеринге чайгы үеде хөмүрдашты дужуруп алырын сүмелеп турда-ла, чамдык удуртукчулар дерекке албаан. Школаларда хөмүрдаштың 43 хуузу дужуртунген. Кара-Хөл ортумак школазында үүгле 20 тонна хөмүр-дашты дужуруп алганын чугаалааргa четчир. Одалга системалыг организацияларның мынчага чедир ажылдаар одакчылары чок боор турар.

Чамдык удуртукчулар боттарының организациязында ажылдап турар ажылчыннарның болгаш өске-даа ажылдакчыларның чурталга бажыңнарының септелгезинче, одаар чүүл-биле хандырылгазынче кичээнгейни көшкак салып турар. Ындыг чоруктан кайы-даа ажыл-агый болгаш бичии организацияларда кышка белеп эвес байдалдар хой болуп турар.

СЭКП райкомунуң бюрозу болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралы белеткел ажылдарын чаңгыс талалавайн чорударын удуртукчуларга сагындырган. Ынчангаш каттышкан хуралдан кышка белеткелдерде четпестерни болгаш чедир кылдынмаан ажылдарны дарый чайладыр сорулгага дүүштүр тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган доктаалды хүлээп алган. Ында ам кылза чогуур ажылдарның тодаргай план-хемчеглерин октябрь 5-ке чедир тургузарын, одалга системалыг черлерде одакчыларның даңзызын сентябрь 18-ке чедир четчелеп тургускаш, үш үннүг семинар арттирерин, ажыл-агыйларга малчыннарның бажыңдарын болгаш кажааларын септеп, чугайлаар септекчилер звеноларын бригадалар аайы-биле сентябрь 5-ке чедир тургузуп, одаар үүл сөөртүрүн болгаш кышка белеткелди октябрь 10-га чедир дооскан турарын районнуң ажыл-агый, тудуг, школа, эмнелге болгаш өске-даа албан организация черлериниң удуртукчуларынга дааскан.

Бистиң корр.

СИБИРЬ ЧЕРДЕ

• • •

ЗАУРАЛЬЕНИҢ АРЫ ЧИГИРИНИҢ ДҮЖҮДҮ

Курган областа ары чигириниң ажаалдазын кидин түлүк чорудуп турар. Шумихин районда XXII партсъезд аттыг колхозтуң ары ажаакчылары эки түңнелдерни чедип алган.

Областың ары ажаакчыларының хой кезии улуг 400—700 ары азыраар черлерни хөгжүдерин шиитпирлээн, ол дээрге бүдүрүлгенин орулгалыг болурунга, күш-ажылдың мурнакчы аргаларын калбаа-биле шингээдир арганы берген. Ындыг улуг ары азыраар черлер бедик продуктулуг «ары чигириниң» тарылга эзлчештирилгезин боттандырарынга ажыл-агыйларның тускай эртемниглерине эптиг болур. Ары турар черлериниң девискээринде шөлдерде гречиха, донник болгаш өске-даа ары чемнээр чечектиг сигеннерни тарып турар.

Моон мурнунда Зауральеже чурттуң янзы-бүрү районнарындан өстүрер арыларны эккеп турган. Ам тускай «Медовый» деп совхоз өске ажыл-агыйларны ары-биле хандырып турар.

О. ЧЕРЕПАНОВ,
СЭТА-ның корр.
Курган.

• • •

ТӨРЭЭН ЧЕРИНГЕ МӨГЕЙГЕН

Василий Шукшиниң чогаалдарының маадырлары — тараажылар, чазаныкчылар, даргаларны "Новосибирь чурттуг чурукчу Иван Попов чуруп көргүскен. Оон чуруктарының делгелгези Бийскиде ажыттынган.

Чогаалчының маадырларын чурукчунуң көргүскени таварылга эвес. Василий Шукшин биле Иван Попов Алтайда Сростки суурнуң бир кудумчузунга чурттап чораан алышкылар болдары. Чуруктарның хой нуруузу чангыс чер чурттуглары-биле ужуражышкыннарның түңнелинде чуруттунган. Ол ышкаш Сибирьге, Ыраккы Соңгу чүкке, Украинага, Москва чоогунга чураан чуруктарын база делгээн.

В. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Бийск, Алтай край.

«Шынга» харыы

КОНТРОЛЬДУ ТУРГУСКАН

Каа-Хем районнуң Бүренде инвалидтер болгаш кырганнар бажыңынга чагаалар ай чыгыы хуусаада озалдап кээп турарын, ол чорук кижилериниң сеткилин хомудады бээрин бижээн чагаа редакцияга келген. Республиканың Харылзаанын бүдүрүлге-техниктиг эргелелинге ук чагаала фактыларны дыңнаткан бис.

Эргелелде харылзаанын почта албанының начальниги Р. А. Турнук дыңнатканы-биле алырга, Каа-Хем районнуң харылзаа белдириниге чагааларны саададып чедирер чорук турганы шын. Ол талазы-биле буруулуг кижилерге хемчегин хүлээткен. Бүренниң инвалидтер болгаш кырганнар бажыңынга почта чедирилгезинге шыңгыы контрольду тургускан.

НЕФТЬ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА ДУЗА

Васюганның нефть тывар черинге нефть үттээр чаа станокту бир дугаарында ажыглаан чорук нефть тывыкчыларының күш-ажылын чиигеткен. Ам чаа скважина бүрүзүнге улуг хемчээлдиг херекселди тургуспас, чүге дээрге чаа станокту тускай башкарылганын дузазы-биле демир рельсилер таварыштыр шимчедип көжүрүп болур. Чаа станокту ажыглааны нефть тывыжын дүргедилип, чарыгдалды экээждир.

СТРЕЖНЕВОЙ,
А. РУССКИЙ,
СЭТА-ның корр.
Томск область.

• • •

СОҢГУ ЧҮКТЕН

Енисейниң эриктеринде орук чогу-биле ажыглаттынмайн турган шынааларында ам мал чеми белеткеп турар апарган. Мал чеми белеткээр «Красноярец» деп салдап чоруур заводу Соңгу чүктүн сигенниг черлерин шингээдип эгелээн. Ону Красноярскиниң судно кылыр заводу бүдүрүп үндүргеш, сигенни курганды, дургектээр агрегаттар-биле дерээн.

Салдап чоруур «Красноярец» завод бодунуң күш-ажылчы оруун Туруханр районга эгелээн, ам баштайгы 200 тонна мал чеми белеткээн. Енисейниң шынааларын ажыглаан чорук Норильск, Дудинка, Игарка болгаш өске-даа үлетпүр төптериниң ажыл-агыйларынга мал чеминиң курлавырын тургузар арганы берген.

А. ЩИГЛЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Красноярск.

Хөй ургулгарлыг иелерни «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиниде шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Кызыл-кыс Матыкаевна Сарыглар—өг-бүле эзэзи.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Фрида Исаевна Малеева — столоваялар болгаш ресторанар трезвениң ажылчыны.

Өнер Анай-ооловна Монгуш — өг-бүле эзэзи.

Биче-Уруг Сиринды-ловна Ондар — амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны.

Дойган Байкараевна Оюн—«Госкомсельхозтехника ның» районнар аразында каттыжышкынының ажылчыны.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези биле

Наталья Тангытовна Каваа—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Индирмаа Шиниповна Күжүгет — Хөнделең медпунктузунуң санитарказы.

Сес ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хүреңкаңчыровна Куулар—«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Раиса Ламажыковна Ооржак — «Дөң-Терезин» суурда өг-бүле эзэзи.

София Федоровна Поляко-ва — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эзэзи.

Чылбак-кыс Севээновна Хомушку—Хөнделең суурда өг-бүле эзэзи.

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дыртык-кыс Кырынчыковна Монгуш—Шекпээр суурда өг-бүле эзэзи.

Хүреңкаңдиановна Монгуш—Хөнделең медпунктузунуң санитарказы.

Билчит Донгураковна Хертек—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Сержинмаа Бокаштайевна Хомушку—«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Очуровна Чамыян—Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эзэзи.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Тина Алексеевна Ооржак — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Чарык-Караковна Ооржак — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эзэзи.

Өшкү-Саар Ламаевна Сандыш — Кызыл-Мажалыктың эзт комбинадының ажылчыны.

Тамара Санчыевна Сембил—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Мария Чыргаловна Соян—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Билчитмаа Мээрецовна Донгак—Дөң-Терезин суурда өг-бүле эзэзи.

Галина Сонамовна Күжүгет—Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эзэзи.

Елизавета Бичен-ооловна Монгуш —«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Соскур-ооловна Монгуш—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Клара Санчыевна Монгуш—«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Хеймерек Кылын-ооловна Монгуш—районнуң магазинниң садыгжызы.

Светлана Доржуевна Херел—«Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес ургулу божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Далбый Хертековна Ооржак—улус депутаттарының Шүй Совединиң күүскомунуң техникчиги ажылчыны.

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Бадарчы Күжүгетовна Каштына—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Болат Намырзатовна Салчак—Тээли суурда өг-бүле эзэзи.

Елизавета Салчаковна Хомушку—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергизи-биле

Нина Чюдюковна Кюжюгет—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Дений Күжүгетовна Саны-Маадыр—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Сержиң Хертековна Сонам-оол—район эмнелгениниң санитарказы.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Ооржаковна Агаржаа — районнуң магазинниң садыгжызы.

Клара Хертековна Биче-оол—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Доклаай Доктугуевна Иргит —«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Анчымаа Күжүгетовна Каштына—Шүй суурда өг-бүле эзэзи.

Серенмаа Донгаковна Монгуш—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Күнзенмаа Амыртыевна Очур—районнуң ажылчыны.

Александра Аниновна Сүге-Маадыр—«Тээли» совхозтуң бухгалтери.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тос ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Тамара Лагбаевна Кавай-оол—«Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Севильбла Байкараевна Кара-оол—«Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Сес ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чуглур Калчан-ооловна Куулар—«Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Арапан Ховалыговна Ночукпаа—«Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Байгын Сүрүнчаповна Монгуш — Кур-Чер суурда рабкооп ажылчыны.

Зоя Ивановна Сандывай — Кунгуртуг сельпозунуң ажылчыны.

Валентина Яковлевна Федорова — Черби суурда өг-бүле эзэзи.

Татьяна Кыргысовна Чамзын—«Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Николаевна Букарева—Чербиде ыяш белеткээр пунктунуң ажылчыны.

Долгар Шыырановна Иргит—«Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Бүргүтовна Күнчүн—Кунгуртуг өртүмак школазының башкызы.

Валентина Шимитовна Хертек—«Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Вера Тулушевна Хертек—Элегес-Аксы суурда өг-бүле эзэзи.

Беш ургулу божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Майя Седеновна Даргат — Кур-Чер өртүмак школазының башкызы.

Бораш Салчаковна Ооржак—Кур-Чер суурда рабкооп садыгжызы.

Зоя Долдановна Санчаа — «Х Улуг Хурал» совхозтуң ажылчыны.

Александра Степановна Шыырап — Кунгуртуг суурда кели-сад начызы.

(Уланчылыг).

„СИБИРЬ“ ПРОГРАММА

Планнар болгаш оларның боттанышкыны

«Черниң өзээ шимчээн. Азия дириглеп! Туидрада азы тайгада, Алтай дагларында азы Байкал эринде, Казахстанда азы Карск далай чоогунда хоорайларың аттары аныяктарга Лондон, Париж, Берлин... дээн ышкаш кулакка чаңчыккан. План дээрге, көвүдениң таблицазы дег, хүн бүрүде херек документ апарган... А делегейниң ажылхерекчи адаанажылгазының төптери — биржалар. Сибирьниң үлетпүрүүнүң улуг бүдүрүлгелериниң эккелген металлдың болгаш станоктарның кандыг өртек-биле үнелеп турарынче кичээнгей салып турар апаргаң» — деп, француз публицист Поль Вайян—Кутюрье, Сибирьге 1229 чылда чорааш, «Тарааның болгаш нефтиниң шөлдери» деп номунга бижээн. Кончуг-ла шынны болган сөстер!

Ынчан ССРЭ-ге бирги беш чыл эгелеп турган. Ам өнгу беш чыл доосту турар. Эрткен бежен чылдар Сибирьни таныттынмас кылдыр өскерткен. Оон үлетпүр бүдүрүлгези он-он катап өскен. 1980 чылда Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк совет нефтиниң база газ конденсадының чартык кезиин, бойдус газының база хөмүр-даштың 40 хуузун, ыяштың, саазының, картоннуң 30 хуузун, электроэнергияның 20 хуузун бээр.

Совет Эвилелиниң болгаш делегей экономиказыңа улуг салыышкыны киирип турар ол шаскын хөгжүлденің чылдагаанын чамдык кижилер холче боду-ла кирип турар дег оон байлактары-биле тайылбырлап турар. XX векте Сибирьге тывылган алдын болгаш алмазтарны кым-даа утпаан боор. Олар болгаш өске-даа байлактар маңаа шаг-шаандан турган. А оларны баштай тыпкаш, кандыг-даа бергедээшкиннерге торулбайн, совет кижилер боттарының холунга алган.

Черниң сонгу волушариезиниң соок полюзу (—71°С чедип турар) Сибирьде, девискээрниң үштүн ийи кезээ эривес доң-доштуң ораны (6 млн. дөрбелчин км.) Ол доштуг черде Барыын Сибирьниң нефть, газ тывыштыг бассейни база бар. Оон широтазы Алясканы-биле дең, бойдузу оонуу дег ширии. А өрүмнээн черлериниң нефть бээрининң ортумак хемээли хонукта 200 тонна (Чоокку Чөөн чүкте ол көргүзүг 1000—2000, харын 3000 тонна чедип турар болгай). Моон алгаш көөр болза, чарыгдалдар ушчок хөй негеттинер-дир.

Нефтиин эң баштай моон 1959 чылда ап эгелээн. 1965 чылда бир миллион тонна хире нефтини тыпкан. А 1970 чылда — 31 млн. тонна четкен. Ол хире өзүлделиг боон турары, улуг бергедээшкиннер турза-даа, идегелдиг болурунга бүзүрелди оттурган. 1975 чылда 120—125 тонна нефтиин моон тывар деп планны СЭКПниң XXIV съездизинге үүлдүг деп бадылаарга, барыын чүк чурттарының эртемденнери аңаа шуут бүзүреваннер. А бис 148 млн. тоннаны тыпкан бис. 1980 чылга план — 300 млн. тоннадан хөйну тывар .1976-80 чылларда ССРЭ-де нефть тывыжының бүгү немелде өзүлдезиң, бойдус газының тывыжының, алюминий будүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң барык шуптузу, энергия хөй чарыгдалдыг химия үлетпүрүүнүң, целлюлоза-саазын бүдүрүлгезиниң продукциязының немелде өзүлдезиниң кол кезии — Сибирьниң үлүү ындыг.

Бистиң чуртувус беш чылда үлетпүр бүдүрүлгезин 35—39 хуу, а Сибирь 50 хуу өстүрер. Сибирьни шиңгээдири оон шакпын темпилерни болгаш онзагай байдалдарын (күштү база акша-хөрөнгини хөйну негээри, катап тургустунарынга, оон бойдузунга улуг хуусаа хереги) барымдаалаар болза, чүгле планныг эвес, харын онза узун хуусаада көрдүнген, экономикага база чурталгага таарышканының аайы-биле ылаптыг үндезилеттинген турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының 1957 чылда тургустунган Сибирь салбыры бо улуг девискээрни шиңгээдириниң талазы-биле бүгү талалыг калбак күжениишкиннери углап база таарыштырып турар болгаш ону чаңгыс аай сорулгага дүүшкен программа аргазынче шилчидип эгелээн. 1978 чылда Сибирь салбыры Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн үүктүң черлериниң, аргаарының, сугларын чөп ажыглаарының девискээр-будүрүлге комплекстерин, чаа үлетпүр районнарын аңаа сайырадырының талазы-биле 2—3 беш чылларда боттандырып болур хире 24 программаларың төлевилелдерин сайгарып көрген. Ол 24 кезек программалар дээрге бүрүн-бүдүн тудуш чаңгыс аай «Сибирь» программаның (долу ады: «Сибирьниң бойдус курлавырларының комплекстиг шиңгээдилгези») тургустунган кезектери-дир. Оларның чамдыктарын каксы чугаалаарга мынды.

БАРЫЫН СИБИРЬНИҢ НЕФТИЗИ БОЛГАШ ГАЗЫ. Ол дүмбей ораны бис чүгле 10 чыл иштинде чурттуң нефтизиниң кол базазы кылдыр хуулдурган бис. Ол дугайын ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге чугаазында Л. И. Брежнев демдеглээн. Амгы үеде мында күчүлүг газ болгаш химия үлетпүрү калбарып эгелээн. Обь хемиң девискээринде 1 млн. дөрбелчин км. шөлдүг черлерни шиңгээдип эгелээн. (Англия, Испания, Италияны катай алырга ол хире). Аажок хөй акша-хөрөнгини ынаар углаап, бис чазыг кылбаан бис. Барыын Сибирь чоокку 10 чылда одаар чүүлдүң болгаш чиг-эттиң ол үнелиг хевириниң тывыжының немелде өзүлдезин хандырар. Ол девискээрниң хөгжүлдезиниң чаа, онзагай нарын үе-чадазы келген. Ында бүгү ажылдарның хемчээлин ийи-үш катап улгаттырары негеттинин турар. Кижи саның улам көвүдедири, материал-техникти чаа чарыгдалдарны көөрү чугула.

Программаның сорулгазы — бар баззаны казымал байлактарның чаа курлавырлары-биле быжыглаары болур. Девискээрниң мурнуу-чөөн талазында нефть шинчилеллерин чоруларының барымдаалары үндезилеттинген. Тобольскиниң база Томскиниң нефть-химия комбинаттарына чиг продукту ажылдап кылырының технологиязын сайзырацгайжыдарын көрүп турар. Нефтиниң, газтың тывыштыг черлерин шинчилээриниң, шиңгээдириниң, ажыглаарының, ырак черлерже дамчыдарының ажыктының бедилери көрдүнген.

Нефть тывыштыг чаа черлерни шинчилээрин чүгле Барыын Сибирьге эвес, а харын Чөөн Сибирьге калбартыры чугула. А ол шинчилеллер улам соңгу, чөөн чүк үлүг ханылап, улам ширии бойдустут, дүмбей черлерже апар чыдар. Ындыг-даа болза, бистиң дуржулгавыс кандыг-даа нарын айтырыглары, өжеддаа бергелер тургустуңза, боттуг шинтпирлээринге идегелди берип турар.

СИБИРЬГЕ ЧУРТТАЛГА АЙТЫРЫГЛАРЫ, ДОЛГАНДЫР ТУРАР БОЙДУСТУ КАМГАЛААРЫ. Үлетпүрүүн дар-тыамш, байлактарны болбаазырадыр адырлары Урал сының ашкаш, Сибирьже улам калбарган. Бойдуска үлетпүрүүн өзүп турар салдарынга оон хемчээли-биле чергелешкек бойдус камгалалының хемчеглерин көөрү чугула. Ажылагыйга чер ажыглалының түнелиниде долгандыр турар бойдустуң өскерилгелерин баш үлүр тодарадыр, черлерни, арга-арыгны, сугларны чөп ажыглаарының сүмелерин, ажыктыг казымалларны казып тыварының үезиниде үреген черлерни хөрүннеллирер талазы-биле ажылдарны көргеп. Эривес доң-доштуг черлерге бойдус камгалалының хемчеглерин ажыллап кылырынче оона кичээнгейни салып турар.

Бо талазы-биле дуржулга бистерде бар. Комплекстиг улуг программалар ажылдап кылдынган. Оларның чамдыкчылары боттанып эгелээн. (Байкал көлдүң бассейниниң камгалалы, Байкал-Амур демир-орук магистралының девискээрин долгандыр турар бойдуска үүлдештир, диригг амытаннарга болгаш үүүш-бойдузунга хора чок кылдыр ажыглаары). Киото университетиниң доктору, системалыг сайгарылганың делегей институдунуң эксперти Сабуро Икеда чоокта ССРЭ-ге чорааныныңа үезинде «Сибирь Японнаже хөмүрдашты, мышты, металлды болгаш хөй-хөй чиг-этти берип турар. Бодап көөрүмге, сибиржилериниң бойдус камгалалының талазы-биле дуржулгазын база ажыглаары күзенчиг ышкаш. ССРЭ-ниң чөөн районнарын шиңгээдириниде бойдус камгалалының дээштиг хемчеглерни боттандырып турарынга бүзүреним» дээн сөстериниде хөөредиг чок.

Шинтпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. 24 программаларның хөй кезии паала болзарап эгелээр, оларынынга чаңгыс программа кылдыр каттыштырары чугула. «Сибирь» программаның тогум боттанышкыны келир беш чылларда болур. Ол программа Сибирьниң келир үезин тодаратпышаан, иниги чурттуң дешилгезиниге улуг салдарны киирер.

Гурий МАРЧУК,
академик, ССРЭ-ниң ЭА-зының вице-президентизи, ССРЭ ЭА-ның Сибирь салбырының даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ФИДЕЛЬ КАСТРОНУҢ ЧУГААЗЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Каяа-даа каттышпас чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарының алдыты конференциязының түннелдерин үндүрбүшаан, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелинин Даргазы Фидель Кастро: бо конференцияга эп-сеткил каттыштырылгазының өзүзу кажаңгызындан-даа артык чырыткыланчак болган, бистиң үеистиң эң чугула болгаш эң-не өйү келген айтырыгларын аңаа ыяк анализтээн деп медеглээн.

Чөптүг херек бүрүзүнче, бистиң участоктарывыс алыс күзеллериниң түс бүрүзүнче шуулганның киржикчилери улуг кичээнгейни салган болгаш деткээн. Тайбыңның айтырыгларының дугайын, экономика айтырыгларының дугайын, бистиң сагыш салыышкынарывыстың болгаш ажыл-чорудулгавыстың кол черинге чүү турар ужурлуунуң дугайын моон мурнундагы конференцияларга бодаарга, бо конференцияга хөй катап чугаалаан.

Янзы-бүрү чурттар болуп турарывысты барымдаалаап, бистиң орувуста улуг моондактар барын барымдаалаап, бистиң дайзыннарывыс каяа-даа каттышпастар шимчээшкини алдыгы конференциязыңа гранат дег кылдыр часты бээр деп хөрүмнеп турганнар, ынчалза-даа ол моондактарны ажып эртивис, эң берге айтыгларны көрген болгаш оларның тус бүрүзүн дугайты шиитпирлерни барык чаңгыс үнге үндезилээш хүлээп алдывыс.

Ынчангаш бистиң шимчээшкинивис кажан-даа турганынан артык чаңгыс эптиг, улам күчүлүг, улам күштүг, улам-на хамаарылга чок апарган, бистиң шимчээшкинивис амыгаа чедир турып келгенинге бодаарга, эң улуг чергези-биле чогум-на харын бистиң шимчээшкинивис апарган деп дидими-биле чугаалап болур бис.

Бистиң чуртувуска онаатты ңган хүлээлгелерни барымдаалаап, хүлээп алдынган шиитпирлерни күүседи ринге, бистиң чаңгыс эвивисти быжыглаарынга бистиң шыдаарывыс бүгүлде үүлдерни кылыр бис, чүге дээрге бистерниң аравыска карышкактар турган-даа болза, бистиң ниити алыс сорулгаларывыстың хөйу ышкаш, бистиң эрге-ажыктарывыстың ниити чоруунуң даажок улуунга бүзүрээр аргалыг болган бис.

Кубаны найыралчы сагыш-сеткил-биле көрүп, оон-биле эп-сеткилин каттыштырып турганы дээш шуулганның киржикчилеринге Ф. Кастро өөрүп четтиргениң илергейлеп, ол болза, демиселди болгаш ажыл-чорудулганы эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш интернационализмниң ёзузунга үргүлчүлээринге күчүлүг идиг болур деп чугаалаан.

Бо конференция бистиң чуртувуска даажок улуг ат-алдарны хандырып берген, оон ат-сураан кайгамчык улуг хемчээлге алгыткан деп, Ф. Кастро түннелинде онзалап демдеглээн. Ынчалза-даа ол ат-алдарны болгаш ат-сурагны бистиң чуртувуска кандыг-бир ажык үндүрүп алырынга кажан-даа ажыглаваан бис, харын ол үүлдерни өскелериниң чаагай чоруу дээш демиселге болгаш ажылга ажыглап келген бис.

ФАМ ВАН ДОНГТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Кыдаттың чагырыкчы болуктери Вьетнамга удур чаа агрессияны чорударынга белеткенип турар деп, ВСР-ниң чазааның премьер-министри Фам Ван Донг медеглээн.

Кыдаттың сорулгазы болза, бистиң чуртувус оон эжелекчи стратегиязынга эң улуг моондак боон турар болганда, Вьетнамны эжелеп алыры болур деп, «Эксельсиор» дээр мексика солунга бодунуң интервьюзунга ол чугаалаан. Бир эвес реаксылыг кыдат удуртукчулар ындыг авантюраны кылыр болза Вьетнам оларны шериг болгаш политика талазы-биле чаа аштырышкынга таварыштырар. Улуг хемчээлдиг шериг халдаашкынындан хамаан чокка Вьетнамга социализм тургузуушкунунга шаптыктаарынче Кыдат чүткүп турар болганда, пекинчи эрге-чагыргалар кызыгаарга халдаашкыннарны база чөнгээлээшкиннерни уламчылаарлар.

Каяа-даа каттышпас чурттарның дээди деңнелге Гаванага болган конференциязы антиимпериалистиг революсчу күштүрүнүң улуг тиилегези болган деп, ол медеглээн. Конференцияга Кампучияның төлээлекчизиниң өрнүн хостуг арттырар дугайында Гавана конференциязының шиитпири болза, Кыдаттың чалчалары Пол Пот болгаш Иенг Сари шуут-ла үндүр октаттырган болгаш каяа-даа каттышпас чурттарның шимчээшкининге Кампучияның өрнүн кажан-даа эдлевестер дээрин көргүскен деп, Фам Ван Донг чугаалаан.

Сентябрь 10-да Фам Ван Донг албанның алын-чоруун кылып, Мексиканың найысылалында чеде берген. Премьер-министр Мексикаже чорупталарының мурнунда оон алын-чоруу ийи чурттуң улустарының база чазактарының аразында найыралдың, кады ажылдажылганың болгаш боттоттарын билириниң харылзааларын быжыглаарының хөрөнге бараан болур дээрингe бодунуң бүзүрелин илереткен.

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). «Разведканың медээлериниге» даянып алгаш, «Ньюсуик» дээр америк журнал мынча деп бижээн: «Вьетнам-биле кызыгаарда кыдаттар боттарының чепсектиг күштерин көвүдедип мөөннеп турар... Бо чылды орайтады Вьетнамче чаа халдаашкынны чоруларынче кыдат шериглер белеткенип турар деп, Азиада медээ берип турар черлер бадыткан турар».

ТАЙБЫҢНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

ЧИКАГО. (СЭТА-ның түснай корр.) Америк-совет найыралдың национал чөвүделинин II съездизи бодунуң ажылын ында доосхан. Съезд америк чоннуң хөй кезиинин Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидериниче өзүп турар чүткүлүн бүзүрелдии-биле илереткен деп, америк-совет найыралдың национал чөвүделинин күүсекчи директору Ричард Морфорд онзалап демдеглээн. Ол харылзааларның ужур-дузазы улуг, чүге дээрге оларның эки хөгжүлдези болза бүгү делегейге тайбыңның магадылалы болур деп, ол чугаалаан.

Съездинин киржикчилери элээн каш резолюцияларны хүлээп алган. Стратегиг шаап халдаашкын боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында совет-америк хөрөнги (СБК-2-ни) оларның бирээзинде «чепсегленнишкинни дүжүреринче орук» деп алаан. Чавырлыышкын болгаш ССРЭ-биле АКШ-тың аразында найыралдыг харылзаалар бүгү делегейге тайбыңга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур деп ук документтиде онзалап демдеглээн. СБК-2 керээни доп-дораан бадылаарының негеддезин АКШ-тың сенадынче чоруткан. Оны американнарның 80 хуузу деткип турар.

Диптер аразынга ужугар «МХ» деп чаа ракетаны будүрерин эгелээр дээн Ак бажыңның шиитпирин съездиниң киржикчилери шиитпирлии-биле буруу шапкан. «МХ» ракетаны будүрери боо-чепсекти эндере будүрерин өскүдеринге, оон чаа чадазының эгелээринге чедирип болур деп съездиниң шиитпирлериниң бирээзинде онзалап айыткан.

Съездиниң киржикчилери «МХ» ракетаны будүрерингe акша үндүрерингe удур бадылаарынче кыйгырыгны америк конгресстин кежигүннеринче чоруткан.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары боттарының саналдарынга чепсегленнишкинни дүжүрери болгаш совет-америк харылзааларны бүгү талалыг хөгжүдери дээш демиселдиң эң-не чугула ужур-дузалын айытканнар. Амгы үеде кол сорулга болза бүгү делегейге тайбыңны камгалап алырының кол аргазы болур СБК-2 керээни бадылаары дээш кампанияны күштүлдирери болур деп, съездиниң делегады Дж. Грин онзалап демдеглээн.

АКШ-тың тодаргай болуктериниң СБК-2 керээни бадылаарынга шаптыктаар дээн орадаажышкынларын шуулганның киржикчилери шиитпирлии-биле буруу шапканнар. СБК-2 керээни сенаттың чүүлдүгүнерингe шаптыктаарын орадаажып турар дайынырактарның болгаш барыын үеелдиглериниң бадыткап турары кандыг-даа «совет шериг айыылы» чок деп, Нью-Порктун төлээлекчизи К. Бектил медеглээн. Чуртка милитаристи калчаараашкынны өскүдерин орадаажып турар, СБК-2 керээни бадылааны дээш «телевир» кылдыр шериг чарыгдалдарын көвүдедирин негеп турар АКШ-тың барыын үеелдиг күштери тайбыңга ёзулуг айыыл боон турар деп, ол чугаалаан.

О. ПОЛЯКОВСКИЙ.

БЕРЛИН. Найыралдың болгаш тайбыңның дылы — орус дылды өөренирингe өзүп турар сонуургалды орус дылдың болгаш литератураның башкыларының /V Бүгү-делегей конгрези көргүскен. Конгресс ГДР-ниң найысылалынга болган. Берлин шуулганынга бүгү диптериниң 35 күрүнелериниң төлээлекчилери киришкен.

ЧУРУКТА: конгресстиң совет киржикчилериниң болуунун Республиканың ордузунда турары.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

БЕДИИ-БИЛЕ ҮНЕЛЭЭН

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). Бодунуң ажылын Гаванага доосхан каяа-даа каттышпас чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының VI конференциязының түннелдерин Палестинаны хостаарының организациязының күүскомунун даргазы Я. Арафат бедии-биле үнелеп көрген. Конференцияның ажылынга делегейниң күрүнелериниң үштүн ийизи, КНО-нуң кежигүннери чурттарының хөй кезии киришкен деп, Эй-Би-Си дээр америк телекомпаниязга интервьюзунга ол медеглээн. Ынчалза-даа эң-не чугула чүүл чүл дээрге, оларның бистиң чөптүг херээвиске, бистиң аажок каражадап когараан улузувуска, хосталга дээш демиселдиң херээнге шиитпирлиг дузаны болгаш деткимчени көргүзүп турары болур деп, Я. Арафат айыткан.

Куба черге эрткен каяа-даа каттышпас чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының шуулганы самолёттары палестин улусту, дескеннерниң суурларын бомбалаарын уламчылап турар Израиль-биле египет ёзу-чуруумнуң чаңгыс талалыг дугуржулгазын тодазы-биле буруу шапкан деп, Я. Арафат медеглээн. Сазаттын өскерликчи чоруунуң хемчээлдерин үнелеп көөрүнге ол коргунчуг чаңгыс фактла четчир.

Палестинаның араб улузунуң бот-башкартынарынга болгаш хамаарышпас чорукка кол эргелерин тооп көрбеазын уламчылап, палестин айтырыгны шиитпирлээрин соңгаарладып турар Каттышкан Штаттар чүүн-даа мурнунда Израильдин агрессечи углаышкынны дээш харыысалганы хүлээр ужурлуг деп, Палестинаны хостаарының организациязының күүскомунун даргазы онзалап демдеглээн.

ДЕМИСЕЛЧИЛЕР—ХОСТАЛГАДА

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА). Америк кара-бажыңнарга чаарби беш чыл дургузунда чыдып келгенинин соонда Пуэрто-Риконун хамаарышпас чоруу дээш маадырлыг дөрт демиселчи — Лолита Леброн, Рафаэль Миранда, Оскар Кольясо болгаш Ирвин Флорес олар хосталып үнген. Америк болгаш делегейниң хөй-ниитилиниң негеддези-биле оларны хостаар дугайында айтышкынны АКШ-тың чазаа бээр ужурга таварышкан.

Чикагога болган массалыг митингиниң киржикчилери Пуэрто-Риконун патриоттарын маадырлар ышкаш кылдыр уткып алганнар. Олар «Хостуг «Пуэрто-Рико делгерезин!» деп лозун салып турганнар.

Чыылганнарның диниттиг адыш часкаашкыны-биле утканы Лолита Леброн чүве чугаалаан. «Пуэрто-Рикону хостаары дээш шимчээшкинге киришкенимге чоргаарланып турар мен. Америк империализмниң моңгежидерин орадаажып турары Пуэрто-Риконун Каттышкан Штаттардан хамаарылгалыг чоруу-биле кажан-даа эптешпес бис» деп, ол чугаалаан. Патриоттарны хостаанының ёзулуг чылдаганнарының дугайын Лолига Леброн чугаалап берген. Ол хостаашкынны америк пропаганда «кижиниң эргелериниң тиилелгези» кылдыр көргүзерин орадаажып турар. «Бисти хостаанындан эрге-чагыргалар политиктиг алдарны чедип алырын орадаажып турар. АКШ-тың кара-бажыңнарындa хөй муң политиктиг хоруттаттырганнар хилиңектенмишаан турда, кижиниң кандыг эргелериниң дугайын чугаалап болур боор» — деп, ол онзалап демдеглээн.

ТАРААЖЫЛАРГА ЙӨРЭЭЛ

Улуг-Хем районнуң культура албан черлери, оларның бүгү ажылдакчылары амгы үеде ажылын көдәәниң ажыл-ишчилериниң культура хандырылгазынче угландырган. Ситенчилер, тараажылар оларга өөрүшкүнүң состерин чугаалап турарлар.

— Шагаан-Арыг хоорайның Культура бажыңының «Улуг-Хемниң отчугаштары» деп агитбригада бо сөөлгү ийи айның дургузунда черле олут чок ажылдап келди — деп, Улуг-Хем райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи Саадак Очур-ооловна Боржак өөрүшкү-биле чугаалап турар. — Олар районнуң совхозтарының хову-шөлдерин, алаак-шынааларын эргилдир кезип, дүжүт ажаан ап, малга чем белеткеп турар механизаторларга солун программалыг, бедик идей-кижизидилгелиг концерттерин көргүзүп турар.

Ол шынап-ла ындыг. Культура килдизиниң эргелекчизи боду безин ырлап, аныяктарга үлегерин көргүзүп келген. Ынчангаш хоорайның ажылчын, албан-хаакчы аныяктарының бот-идепкейи бедәән.

«Улуг-Хемнин отчугаштары» агитбригаданың бот-тывынгыр артистери барган черлеринге чүгле концерт көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Олар «Агитхуудустарны» үндүрүп, мурнакчыларны мактап, мал чеминиң белеткелинде, дүжүт ажаалдазында бар четпестерни ажыы-биле шүгүмчүлеп бижип каарлар. Ол бүгү бистиң ажылывыска улуг деткимче болуп турар.

Шынап-ла харын, «Аржаан» агитбригада Виктор Дөңгүр-оол, Арина Дөңгүр-оол (суурда киномеханиктери, агитбригаданың удуртукчулары) олар ырлап, танцылаарындан аңгыда, республиканың кинозраннарында үнүп турар чаа кинолар дугайында беседаны база чорудуп турарлар.

Магазин эргелекчизи Наталья Шулуукай, тулугжу Сергей Ширин-оол, ажылчын Кара-оол Чамзырынмай болгаш өскелер-даа ырлап, Э. Кечил-оолдуң «Мөөр чычаан» деп шулүүн сценаҗыдын алган, механизаторларга, чолаачыларга көргүзүп турар.

Районнуң библиотека ажылдакчылары база ажылын идепкейжиткен. Кызыл-Дагның, Ак-Талдың база Шагаан-Арыг хоорайның библиотека ажылдакчылары кежер библиотекаларны хову-шөлдерде, шынааларда механизаторларның бригадаларынга организастап тургускулаан болгаш аная аппарган номнарны чеди хонгаш-ла солуп ап турар. Олар «Агитхуудустарны», «Крокодилдерни» база үргүлчү үндүрүп, механизаторларның бедик хүндүткелин чедип алганнар.

«Аржаан» агитбригада шынап-ла солун концерттиг. Бо агитбригаданың бот-тывынгыр артистери августа Чадаана хоорайга болуп эрткен барын зонаның районнарының Культура бажыңнарының «Агитбригада—79» конкурс-көрүлдезинге киришкеш, бирги черни ап, тиилекчи болган. Ынчангаш олар аная улам сорук кирген.

Бо агитбригаданың концерт программазы амгы үениң негелдезинге дүгжүп турар, көрүкчүлерге бедик идей-кижизидилгелип концерт номерлериниң хөй кезии күскү дүжүт ажаалдазынче угланган. Бот-тывынгыр артистер дүжүт ажаалдазының бөгүнгү маадырлары мурнакчы комбайнерлер Седип Дарый-оол, Седи Кызыл-оол болгаш өскелерни-даа ыры-шүлүкке мактап, алдаржыдып турар.

— «Аржаан» агитбригаданың бот-тывынгыр артистери келген соонда, хөглүгле апаар-дыр — деп, дүжүт ажаап турар комплекстиг хову бригадазының үчөтчиги Виктор Донгакович Таспаанчык улуг өөрүшкү-биле чугаалады. — Олар чүгле бистин бригадавыска безин «Агитхуудустарны» үш удаа үндүрген. Оларга мурнакчыларны адап, ажылда бар четпестерни ажыы-биле шүгүмчүлеп бижип каарлар. Ол бүгү бистиң ажылывыска улуг деткимче болуп турар.

Шынап-ла харын, «Аржаан» агитбригада Виктор Дөңгүр-оол, Арина Дөңгүр-оол (суурда киномеханиктери, агитбригаданың удуртукчулары) олар ырлап, танцылаарындан аңгыда, республиканың кинозраннарында үнүп турар чаа кинолар дугайында беседаны база чорудуп турарлар.

Магазин эргелекчизи Наталья Шулуукай, тулугжу Сергей Ширин-оол, ажылчын Кара-оол Чамзырынмай болгаш өскелер-даа ырлап, Э. Кечил-оолдуң «Мөөр чычаан» деп шулүүн сценаҗыдын алган, механизаторларга, чолаачыларга көргүзүп турар.

Районнуң библиотека ажылдакчылары база ажылын идепкейжиткен. Кызыл-Дагның, Ак-Талдың база Шагаан-Арыг хоорайның библиотека ажылдакчылары кежер библиотекаларны хову-шөлдерде, шынааларда механизаторларның бригадаларынга организастап тургускулаан болгаш аная аппарган номнарны чеди хонгаш-ла солуп ап турар. Олар «Агитхуудустарны», «Крокодилдерни» база үргүлчү үндүрүп, механизаторларның бедик хүндүткелин чедип алганнар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

АЗЫРАЛ БУУР, БУЛАН

Буур, булан, сыын, мыйгак — бедик, шыырак болгаш кашпагай, чараш аңнар. Эртебурунгу кижилер буур, буланны азырал мал кылдыр азыраан чоразаар. Бо дугайында Сибирьниң девискээринден бурунгу чурттакчыларның чурттап турган черлеринде хаяларда чураан азырал амытаннарның аразында буур, буланнарны база чуруп көргүскени херечилеп турар. Буур, буланны азырал мал кылдыр өөредип алырының айтырыынга совет эртемденнериң сонуургалы амгы үеде улам өзүп турар. Ол аң чиик өртектиг эттиг, сүттүг болгаш өске-даа эм кылыр чүүлдерни берип болур. Ол ышкаш кажаа хереглевес. Ажыглаттынмайн чыдар арга, тулаалыг, бедик тайгаларда өске азырал маллар четпес одарларны ажыглап, буур, буланны азыраан болур.

Совет Эвилелинге бир-ле дугаарында буур, буланны азырал мал кылдыр өөредир талазы-биле эртем-шинчилел ажылын 1935 чылда совет эртемден профессор П. А. Мендейфель эгелээн. Оон соонда буур, булан азыраар Сертуховтун дуржулга ажылгыйын организастаан. 1948 чылда Коми АССР-ниң Печеро-Илычск заповедниганге булан фермазын тургускан. Оон бээр-ле буур, буланны азыраар талазы-биле ажыл 40 чыл ажыг уламчылап турары бо.

1974 чылда Костроманың дуржулга станциязында буур, булан ажыл-агыйын шинчилээр лаборатория тургускан. Ол лабораторияның ажылын П. К. Анохин аттыг физиология талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери чорудуп турар. Институт ол аңнарны азырал байдалга чаңчыктырып, чаа төрээн буланн бызааларын хол-биле эмистиктеп, кижиге чаңчыкрып турар. Бызаалар оътка кирип, өзүп келирге, өске чемнер-биле база чемгерин, оларның азырал байдалга өөренин, кижиге ижигерин өөренип көрүп турар. Олар азыраан турар ажаакчыларын аат таныыр, чем дилеп, эдерип маңнажып турар апаар болганнар. Улуг апарганда безин олар азыраан турар ээзинден чемин боду кылаштап келгеш, ап чиир апарганнар.

Ол ышкаш Коми АССР-ниң Дуржулга станциязының лабораториязының эртем ажылдакчылары буланларның чемгериже талазы-биле шинчилел ажылын кылып турар. 6 айлыг бызаалар көк сигения, чарбалап каан суланы болгаш өске-даа минералдыг чемнерни чиир. Булан оолдарының азырал байдалга өзүлдези кончут дүрген болган, хонукта ортумза-биле 800 грамм немелде деңзини бээр. Азырал буланнар бир харлыында 200—230 кг чеде бээр. Олар 2 харлыында бызаалаптар. А черлик буланнарның бирги төрүлгези чүгле 3 хар четкенде болур. Олар чүгле чангыс бызаа төрүүр.

Булан фермаларында оларның саалдазын чорудуп турар. Саар үези чедип келирге, сигналдың үнү-биле кыйгырарга чедип келир. Олар чоорту-ла саар үезиде сигнал үнү чокка-ла боттары маннажып кээр болган. Саар буланнар боттарының саанчызын үнүнден безин, база хевиндеп таныыр. Харын саалда үезинде саанчыны чыттап, ылавылап көргүлээр. Оларны саалда үезинде немелде чембиле чемгерерге кончут амдажыыр болгаш саар черлериге боттары-ла четкилеп кээр.

Черлик буланнар бызаазын 2-3 ай иштинде эмзирер, оон соонда бызаалар чүгле чер оттап чоруй баар, иезин эммес. Азырал буланнарны фермаларга 5-6 ай иштинде саар, ол үениң иштинде бир буландан-на 500 килограмм ажыг кончуг хоюг (12—14 хуу үстүг, 4 хуу чигирлиг, 9 хуу белоктуг) сүттү саап ап болур. Буланның сүдү 5—6 хонук дургузунда ажывас болганы илерээн. Чүге диде булан сүдү янзы-бүрү бактерияларга удур эки шынарлыг.

Ярославскиниң эмчи институдундан профессор Н. Г. Пропастиниң удургулгазы-биле эртем ажылдакчыларының шинчилээнинин түүнелиби-биле алырга, буланның сүдү янзы-бүрү бактерияларга удур эки шынарлыг болгаш оон составында кижиниң организминге ужур-дузалыг үстүг кислоталар болгаш өске-даа микроэлементилер-биле байлак, оон уламыындан булан сүдүн ижиншөйүүдү дарыгларын эмиээринге ажыглап болуру тодаттынган. Оон аңгыда буурнуң мыйысының ханында альцесин деп биологтуг бүдүмел кижиниң организминге улуг ужур-дузалыг, сыын мыйызынан кылыр пантокрин дээр эм-биле демей үнелиг болуп турар. Буур, буланның эдин эң амданыг, витаминнер, минералдыг бүдүмелдер-биле байлак. 100 грамм эт-үлүг кижиниң бир хонукта организминге херек бүгү-ле витаминниг болгаш минералдыг микроэлементилер-биле хандырар деп шинчилээн.

Берт арга, тулаалыг черлерге буур, буланны эзертеп мунарга кончут эптиг. Ол ышкаш чүк чүдүреринге база ажыглаар. Буурга 80—120 килограмм чүүктү чүдүрүп болур болган. Оон аңгыда шанактаарынга база ажыглаар, шанакка буур 500 килограмм чүүктү аная сөөртүр болган.

Буур, буланны шуут азырал кылдыр чанчыктырып, өөредип, буур, булан ажыл-агыйын организастап чорудары чаа, солун, ажыктыг ажыл болур. Ындыг ажыл-агыйны организастаары дээрге-ле бистиң байлак, делгем чуртувустун ам-даа ажыглаттынмайн чыдар арга, тулаалыг, бедик тайгалар баштарында, мугулдурларда, делгем-делгем, чайгаар бүткен одар-белчиирлерни ажыглап турган, чиик өртектиг эттти, медицинага хереглээр эң ховар эм препараттарын бүдүрери ол. Ылангыя бистин республиканың өске азырал малдар ажыглавайн турар ындыг одар-белчиирлер улуг девискээрни эзлеп турар. Ынчангаш ындыг ажыл-агыйны организастаар дугайында айтырыгны бистиң республиканга өөренип көөрүүнүң аргалары бар деп бодаар мен.

К. ИРГИТ,
зоотехник.

ҮНЕЛИГ ЭМ

Сыын мыйызының ханы — үнелиг эм. Сыын мыйызының ханындан эм кылыр заводтарны чиг-этбиле хандырары чугула айтырыг. Ындыг чиг-эт кылыр сөөктелбээн сыын мыйызын ажыглап турар. Сыын аныяк турда, оон мыйызы дүрген өзер, ханы долу болур. Сыынның мыйызын атыры-биле аңнаарын май 25-тен июль 25-ке чедир тускай чөпшээрел ёзугаар чорудар. Сыын мыйызы дүрген үреличел. Ынчангаш мыйысты кескен соонда алды шактан эрттирбейн, ону хайындырар тускай пунктуга дужаар. Чамдык аңчылар мыйыс үр үеде үрелип баксыравас деп шын эвес билип турарлар. Алды шактан ажырар болза, мыйыстың шынары кудулап, чытталып, баксыраар, өөү өскерлир, ону үраэр микроорганизмнер тыптып кевдээр. Ындыг мыйысты үрелип баксыраан деп санаар болгаш өртээ кудулаар. Мыйысты дугулдан бир сантиметр куду кылдыр үзе хирээлеп кезер.

Бистин «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы бо чылын сыынның 100 килограмм курбаг мыйызын белеткээр планныг. Ол планны күүседирде 50—70 хире сыынны чөпшээрел ёзугаар аңнаар апаар. Мыйысты ырак черге ап чоруурга үрелир, хайындырар үе-шагынган озалдаар апаарын өөренип көргеш, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы мыйыс хайындырар пунктуларны Кара-Хөлде, Шом-Шумда, Чаданада организастаан. Ол пунктулар сыын мыйызы хайындырар хереклерби-биле хандыртынган, дунхуну-биле ажылдаар дежурный хайындырыкчыларны тургускан. Мыйысты шынарлыг кылдыр белеткээрде хайындырылга пунктузунга дарый чедирер, чогуур үезинде хайындырган мыйыстың үнези бедик болур.

А. ДОНГАК,
«Хемчик» аңныыр-тывыш аңыл-агыйында мыйыс хайындырыкчызы.

ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

М. ШТЫГАШЕВТИҢ «Эзиминде, аргазында Элик-хүлбүс аны долган» деп фотоэтюду.

МОСКВАНЫҢ НОМ ШУУЛГАНЫ

ССРЗ-ниң УАЧД-де Москваның ийиги бүгү-делегей ном делгелге-ярмарказы ажыттынган. «Ном тайбыңның болгаш депшилгениң херээнге» деп оон чаагай лозунгу 75 күрүненик ном үндүрер болгаш садар фирмаларының телээлекчилерин чыыдырган.

Ийи павильоннарда туруп турар делгелге-ярмарканың көргүзүг чүүлдеринде чүс мун ажыг ном бар.

Делгелгеде «Ном болгаш уруглар», «Олимпиада-80» деп интернационалдыг ийи улуг көргүзүг чүүлдерин тургускан.

ЧУРУКТА: ПУР-нуң көргүзүг чүүлдериниң бирээзиниң чанында.

В. ВЕЛИКЖАНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Телевидение

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05—«Харыылаңар, горнистер!» 11.35—«Петр Мартынович болгаш улуг амыдыралдың чылдары». Уран-чечен фильм. 13.40—Медээлер. 13.00—16.05—Чаңсар. 16.00—Медээлер. 16.20—«Серемчиледдиг болуңар!». Кинопрограмма: «Өрттер болгаш хоойлу», «Өрттен айыыл турбазының хемчегелериниң дугайында чүүү билип алыр ужурлугул». 16.55—«Шыдыраа школазы». 17.25—«Материя болгаш медерел».

КЫЗЫЛДАН

17.55—Уругларга фильм. «Зум-зум». Ойнаракты фильм. 18.10—Телемедээлер. 18.25—«Делегей байдалының доңчулалы». Дамчыдылга. 18.35—«Шүлүкчүүн хоорайы». Документалдыг фильм. 18.45—«Көдээ амыдыраа». Дамчыдылга. 19.15—Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—«Лесдревмаш-79». Делегей делгелгезинден репортаж. 20.00—«Чурук бүрүзүнде—хүн», 20.15—«Бөгүн делегейде». 20.30—«Маадырлыг чорук». 21.00—«Ынакшыл бергениваете». Фильм-концерт. 21.20—«Инспектор Гул». Уран-чечен телефильминиң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.05—Үзбекистанның уран чүүлүнүң мастерлериниң концерти. 00.10—00.25—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.55—Фортепиано музыкаының концерти. 18.30—«Бо эдептиг делегей». Школачыларга литературалыг викторина.

КЫЗЫЛДАН

19.30—20.50—«Улуг орукта». Телешин.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Эки кижилер дугайында

ЧАЛДАНМААН

Бо чылдың майның бир караңгы дүнезинде дүнекиниң бир шакта Ээр-Хавак сүт-бараан фермазынга бызаа кажаазы өртпеи берген. Салчак Шугум-оол өртү эскерип кааш, ферма эргелекчизи Норбу Машпакка медээлээн. Шздаа четпейн, олар ферма эргелекчизи-биле кады бызаа кажаазынга маңнажып келгеннер, өрт шуут чалбыышталган, ыныар кирери-даа бергедээн. Боданыр чай-даа болбаан. 200 ажыг бызаа айыылда. Коммунист Норбу Машпак чалбыыштан чалданмайн, от аразынче кире халааш, бызааларны үндүр сүрүп эгелээн.

Ол аразында ферманың улуг, биче кижилери өрт үнгенин билип кааш, шупту чыглып келген, Олар база-ла бызааларны чалбыышталып турган от аразындан үндүр сүрүп эгелээннер. Ынчап турда өртке удур команда келгеш, өрттү дораан өжүрген. С. Шугум-оолдуң серемчиледдиг болганындан коммунист Н. Машпактың эрес-дидим, кашпагай чоруунуң ачызында база өртке удур команданың өрттү дайынчы езу-биле кончуг дүрген өжүргениннден чаңгыс-даа бызаа хораваан, шупту онча-менди камгалаттынган.

Ол ышкаш чаш бызааларны айыыл-халаптан камгалап алырынга комсомолчу кыстар Кара-кыс Салчак, Лида Салчак, Любовь Норбу болгаш Роза Бичелдей, Хемчик Иргит, Салчак Шугум-оол, школачылар С. Сортай-оол, И. Байынды олар эрес-дидимни көргүскеннер.

Ниитиниң малын айыылдан камгалап алган өртке удур команданың дайынчыларынга болгаш өрттү өжүрериниге эрес-дидимни көргүскен кижилерге чүгле ферманың эвес, бүгү совхозтуң ажылчыннары өөрүп четтиргенин илередип, оларга байыр чедирген.

С. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ҮШ КАТАП

НЕВИННОМЫССК. (Ставрополь край). Химиктер хоорайы «Невинномысск хоорайның спорт базаларынга «Труд» солуннуң шанналы дээш ГТО-нуң нормаларының хөй хевирлерин дужаарының маргылдаалары үш хүн болуп эрткен. Моңу үш катап эрттирип турары ол. Маңаа чурттуң дөртен ажыг хоорайларындан болгаш суурларындан улуг-улуг бүдүрүлгелернин, совхозтарның, дээди өөредилге черлериниң күш-культуржулары киришкен. Оларның аразында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары хөй.

Чалаг чарыш, граната октаарының, боодалганың, эштириниң болгаш кросстуң маргылдааларының соонда тиилекчилер илереттинген. Бүдүрүлге коллективтериндеп ГТО-нуң хөрек демдээниң эдилекчилери Ленинградтың «Большевик» спорт клубунуң командазы бирги черни алган. Дараазында шанналдыг черни «Саратов суг тудуг» эргелелиниң спортчулары, үшкүзүн — эрткен чылгы маргылдааларның тиилекчизи — «Химволокно» (Чернигов) бүдүрүлгезиниң төлээлери эзлээн.

Дээди өөредилге черлериниң бөлүүндеп Ленинградтың суг транспорт институдунуң студентилери шылгараан. Көдээ күш-культура коллективтериндеп Днепропетровск областың Карл Маркс аттыг колхозунуң спортчулары бирги черни алган.

Хууда бирги черлерни колхозтуң учётчиги Ольга Шостак, инженер Галина Виноградова, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери Юрий Гамалей эзлээн.

(СЭТА-ның тускай корр.).

агаар

Кызылдың агаар станциязының дыннадып турарын ёзугаар алырга, бөгүн республиканга болгаш Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Барын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5 — 10 метр чедер. Агаарның температуразы республиканга 10 — 15, чамдык районнарга 3 — 8, Кызылга 10— 13 градус чылыыр.

1979 чылда Тыва АССР-ниң барык 200 муң хамаатыларының страхование нерззлериниң хуусаазы төнер.

Силерниң шалыпкын санажып алырыңарга эптиг болзун дээш, силерниң күзээниңерни ёзугаар страхование түүнүн ажаалга кассазында салган шыгжамырыңарже шилчидип база болурун Күрстрах черге сагындырып тур. Бир эвес ажаалга кассазында салган акшаңар чок болур болза, силерниң адыңарга хууда саанны ажыдын база болур.

Ол сорулга-биле силерниң девискээрде Күрстрах агентизинге азы Күрстрахтың инспекциязынга баш удур барып, айтырыгны тургузуп болур.

Силерниң кадык чаагай болуруңарны болгаш моон-даа соңгаар Күрстрахтың ачы-дузазын өөрүп, чаа хуусаага көрзени чарып алырыңарны күзеп тур бис.

КҮРСТРАХТЫҢ ТЫВА АССР-ДЕ ЭРГЕЛЕЛИ.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кажна» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Офицер валызы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гулливерниң аян-чоруу» 9.30, 11.10, «Үй-мээнчи баррикада» 13.20, 15.10, «Салым-чол» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Юлька» 15.00, «Кем-херек үүгеднишкини»: «Мегелээшкин» (2-ги сериязы) 16.50, 20.10 шактарда.

ЧАЙГЫ: «Миллионну кайчаар оорлаарыл» (2 сериялыг) 12.00, 15.00, 18.00 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчуу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63. редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 карыысалгалыг секретарының 2-23-33. секретариаттың 2-23-33. партийжи амыдыраа болгаш совет тургузуг киллистеранин 2-37-13, пропаганда киллиаанин 2-31-75, культура киллиаанин 2-23-54. көдээ ажыл-агый киллиаанин 2-21-47, үлетпүр киллиаанин 2-22-64, чагаа киллиаанин 2-41-27, информация киллиаанин 2-20-60. корректорларының 2-27-41. бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16305. Чагыг № 2166.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчуу, бажын № 1).

ТС—01047